

ДИАЛЕКТИКА И СИСТЕМНОСТ В АРТТЕРАПИЯТА

доц. д-р Румяна Панкова – НХА

В темата са разгледани основните принципи на диалектиката и тяхното интегриране и приложение в арттерапевтичните процеси. Последователно са анализирани диалектичният и системен подход по реда на включване и протичане в терапевтичния формат. Изведени са основанията за взаимовръзка между базисните принципи и психосоциалните интеракции в релацията *арттерапевт – клиент*. Обобщени са конструктивните промени на личността при контакта и въздействието на изобразителното изкуство.

Ключови думи: диалектичен поход, системен подход, атрактор, синергия, теза, антитеза.

1. Необходимост от установяване на диалектичните и системни подходи в арттерапията

Когато става дума за арттерапия (както и за други терапевтични методи), първото очакване, което възниква, е за практичен процес, насочен към преодоляването на конкретни проблеми, стоящи пред личността. Подобно мнение има сериозни основания, тъй като всяка терапевтична дейност е насочена на първо място към оказване на помощ на нуждаещите се.

Заедно с това е необходимо да се подчертае, че клиентът очаква висококвалифицирана помощ, което на свой ред предполага терапевтът добре да познава както конкретиката, както и да има ясна представа по какъв път трябва да се *движи* терапевтичната практика. За да може това *движение* да бъде ефективно и във всеки един момент арттерапевтът да се ориентира в постигнатите резултати или претърпените неуспехи, той следва да има базисни компетентности за основанията на своята дейност и на тази база да избира определени терапевтични подходи и да дава съответната информация на клиента.

Това налага по задълбочен анализ на базисните (философски направления и произтичащите от тях психологически концепции) основания, които се вплитат в избора на арттерапевтичните процеси и осигуряват по високо ниво на експертност, успешност и коректна оценка на практическия опит.

Диалектичният подход дава възможност на психотерапията и арттерапията в частност да отчита цялата гама от особености на човешката психика както в норма, така и в патология.

Системният подход на свой ред позволява цялото многообразие и противоречивост на човешката личност да бъдат организирани по специфичен начин, който да позволи възстановяването на комфортното психично състояние на клиента¹.

2. Диалектичен подход в арттерапията

Диалектиката е логико-философски метод на рефлексивно теоретично мислене, чийто обект на изследване са възникващите процеси или явления. Диалектиката е свързана с анализа на две основни понятия: идентичност и разлика, които се откриват във всички явления и обекти (закон на Хегел). Идентичността е присъща характеристика, която прави обекта или явлението разпознаваемо, а разликата (различието) е вътрешно качество, което се стреми да излезе извън него. Противопоставянето в интеракциите създава динамиката на развитието.

Диалектичното противоречие представлява единството на противоречиви характеристики, които, от една страна, взаимно се изключват, а от друга – са взаимно необходими и предполагаеми. В повечето случаи именно тази потребност и противоречивост осигурява постъпателното развитие на отделните обекти и процеси в природата, мисленето и социалния живот².

Днес диалектиката се разглежда не само като важен механизъм за познаване на природните явления, но и като значим елемент в разбирането на човешката психика и поведение.

Съвременната диалектика се основава на няколко фундаментални принципа: за движението и изменението, за взаимодействието, за противоречието като конструктивна сила; постепенен преход към качествени промени в количествените натрупвания и онтологично отрицание на отрицанието. Всеки от тях намира своето конкретно изражение в обектите, които подлежат на диалектически анализ³.

---

¹ Shankar Dwivedi Prabha (ed.). *Aesthetics and the Philosophy of Art: Comparative Perspectives*. Routledge, 2021.

² Rescher, Nicholas. *Dialectics. A Classical Approach to Inquiry*. Frankfurt: Ontos Verlag, 2007.

³ Jameson, F. *Valences of the Dialectic*. New York: Verso, 2010.

Диалектиката намира своето приложение и в изучаването на психическите процеси у човека, в това число и на състояния, които могат да се определят като *отклоняващи се*.

В приложението към арттерапията – като един от подходите към човешката психика и съзнание, принципите на диалектиката придобиват специфично значение.

Принципът за движението и изменението в арттерапията намира своя аналог в прояви като нестабилност на емоционалната и когнитивната сфера, както и при въздействието на различни *фактори*, имащи специфично отражение върху съзнателните и безсъзнателни компоненти на психиката.

Методиките в арттерапията приемат необходимостта от въвеждане на визуални медии с разбирането и създаването на художествени продукти като част от промяната, която трансформира положително негативните епизоди в човешката психика. Въздействието трябва да бъде постъпателно и адаптирано към индивидуалната динамика в психиката на клиента.

Арттерапията използва и принципа на взаимодействие в качеството на основополагащ не само за нея, но и за останалите терапевтични практики.

Според него новосъздадени *структури* от социалните интеракции с изкуството намаляват деструктивните въздействия върху личността, а впоследствие осигуряват *опорни преживявания* за изграждане на хармоничност в човешката психика⁴.

Задача на терапевта, и по-специално на арттерапевта, е компетентно и гъвкаво да адаптира изобразителните и психологическите инструменти спрямо спецификата на индивидуалните ресурси на личността, които подлежат на епизодична корекция.

Принципът, посочващ *противоречието* като конструктивна сила, приложен към практиката на арттерапията, предполага, че идентификацията на вътрешния конфликт открива пътя към самоактуализация – самостоятелно или с помощта на терапевта, при намирането на нови пътища за разрешаване на съответните провокативни ситуации.

Арттерапевтичните сесии стимулират осмислянето на вътрешните конфликти и противоречия не само като негативен феномен, но и като път за откриване на нови, много по адекватни начини за адаптация към външната среда и/или към вътрешните преживявания. При всяко формулиране на новите подходи се включва диалектична композиция от емоционален заряд и рационално действие. Следването на този принцип като цяло отговаря на модела на човешката психика.

---

⁴ Gaskell, Ivan. *Paintings and the Past: Philosophy, History, Art*. Routledge, 2019.

Според изследванията на развитието на личността именно търсенето на решение на възникващите противоречия е свързващ елемент, който стои в основата на творческия процес и съответно на развитието както на индивидуалната психика, така и на знанията за човечеството като цяло.

В основата на планирането на арттерапевтичната практика стои принципът на прехода от *системни натрупвания в същностни промени* на психичните процеси (възприятия, мислене, памет, въображение).

В частност това означава, че постигането на едно или друго позитивно изменение на състоянието на психиката изисква провеждането на съответен брой терапевтични сесии до постигане на *желаните* и *договорени* промени.

Планирането на терапевтичната дейност следва да бъде направено именно при спазването на този принцип, като терапевтът *прогнозира* броя занятия, които отговарят на конкретните потребности на клиента. Никакви други аргументи нямат това основание, каквото има спазването на този принцип.

Специфично, но значимо е използването на базисния закон за отрицание на отрицанието в арттерапията, следващ алгоритъма *теза – антитеза – синтез*.

В практиката като *теза* се разглежда онази психическа дисфункция, актуална за съответния клиент.

В качеството на антитеза се включва творческият процес и *приобщаването* към многообразните форми на изкуството, част от арттерапевтичния процес.

Промяната в *начина*, по който клиентът *приема* интеракциите между творческите дейности и своите преживявания, определя рефлексивното обобщение или синтеза. Степента на допускане на промяна у клиента понякога е минимална, но независимо от това е индикация за преформатиране на личностните реакции. В резултат на *синтеза* промяната преминава по практическия алгоритъм *проблем – средство на изкуството – преработване и преодоляване на проблема*⁵.

3. Системният подход в арттерапията

Често във философските разработки диалектиката и системността се разглеждат като две противоположни парадигми. Но практиката показва, че в терапевтичните методи, и в частност в арттерапията, приложение намират и двата подхода. При това

---

⁵ Almagor, Moshe. *The Functional Dialectic System Approach to Therapy for Individuals, Couples, and Families*. University of Minnesota Press, 2011.

успяват да се съчетаят, като запазването и на двата елемента осигурява продуктивност в терапевтичната намеса. Теорията на системното организиране е значително *по-млада* научна дисциплина в сравнение с диалектиката.

Първият вариант на общата теория на системите е разработен от Лудвиг фон Берталанфи, като основната му идея се състои в признаването и анализа на принципа на изоморфизма, т.е. законите, управляващи функционирането на системните обекти.

Днес теорията на системите представлява научна и методологична концепция, насочена към изследването на обекти, които по своята същност представляват определен вид системи.

В рамките на общата теория на системите могат да се разграничат: кибернетиката, системният анализ, изследването на логически операции и синергетиката⁶.

Всеки един обект на анализ *използва* един от тези раздели на общата теория на системите в зависимост от това какъв е типът система, която следва да бъде анализирана. Затова и при използването на системния подход в арттерапията е необходимо да се определи какъв тип система представлява арттерапевтичната практика.

Същностният анализ на арттерапията дава основания тя да бъде определена като *отворена* (поради полиаспектните включвания на проблемните области и използваните методи), *самоорганизираща се* (поради възможността да се използват различни подходи и начини за работа с клиентите) система, която притежава свойството да се ориентира към определен *атрактор* (център на привличане за постигане на подобрение в психологическото състояние на клиента).

Така с основание системата на арттерапията трябва да се ориентира към прилагането на методите на синергетиката.

Синергетиката представлява интердисциплинарна област, обясняваща образуването и саморазвитието на моделите и структурите в отворените системи.

Приложението на синергетиката към арттерапията предполага изграждане на определена структура, която в своята динамика да се ориентира към постигане на

---

⁶ Skyttner, L. *General systems theory: Problems, Perspectives, Practice*. New Jersey, London: World Scientific. 2006.

конкретен резултат⁷. В качеството на синергетични структури в арттерапията следва да се разглеждат:

- *проблемната област*, идентифицирана от клиента и терапевта в резултат на анализ на данните, предоставени от клиента и наблюденията на терапевта.

Проблемната област (например емоционално напрежение, *професионално прегаряне* и др.) следва да бъде структурирана и ясно заявена от участниците в терапевтичния процес.

- *организиращият фактор*, стремящ се да изгради самовъзпроизвеждащи се структури (фрактали), които да послужат като интегриран набор от данни за самоорганизация на системата на психиката на клиента с цел да намали или преодолее напълно негативното въздействие от проблемната област.

Атракторните структури (като такива могат да се разглеждат различни дейности на художественото творчество) предизвикват флукутации на психическата система, като в резултат от въздействието на фракталните сегменти се постига преминаване на *системата* на ново ниво.

- важно значение в *процеса на самоорганизация* има създаването на *нови структури на системата* (и по-специално нови психосоциални умения и навици), които да дадат възможност за хармонизиране на системата и факторите, предизвикващи нежеланите флукутации, следва да бъдат намалени в значителна степен. Селектира се *ново* качество в психическата система на клиента, което е по-устойчиво към въздействието на външните фактори (травмиращи елементи на средата).

- във всеки един от етапите на самоорганизация следва да съществува *положителна* обратна връзка (в случая с арттерапията това е убедеността и доверието на клиента от преминаването към отделни етапи на терапевтичната работа). Като резултат от *ситуационни* натрупвания на подобни обратни връзки системата преминава в състояние на *хомеостаза* (способността на психическата система да запази своята стабилност чрез координирани реакции на външни въздействия, насочени към поддържането на динамично равновесие).

- системната организация, постигната в резултат от въздействието върху нея (т.е. в резултат от провеждането на арттерапевтичната дейност), трябва да позволява възприемането и получаването на нова информация от външната среда, като заедно с

---

⁷ Müller, S., Plath, P., Radons, G., Fuchs, A. (eds.). *Complexity and Synergetics*. Springer International Publishing, 2018.

това се ориентира към *техниките на съответните фазови преходи* (ако се отнесе към възможността практиката на арттерапията да създаде условия, при които клиентът ще може да възприема други негативни въздействия на външната среда и да ги преодолява с помощта на изработени реакции);

- в качеството на *атрактор* (център на ориентация на системата) следва да се разглежда подобряването на баланса в психиката на клиента, неговата способност да противостои на неблагоприятните фактори на средата чрез дейности от изобразителното творчество и заедно с това постоянно обогатява себе си.

Въпреки достатъчно сложния апарат на синергетиката, разглеждането на арттерапията в контекста на термините на теорията на системите дава възможност на терапевта да отчита всички особености на процеса, да се ориентира в достигнатите към определен момент от време резултати и да си поставя адекватни цели пред арттерапевтичния процес.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Almagor, Moshe. *The Functional Dialectic System Approach to Therapy for Individuals, Couples, and Families*. University of Minnesota Press, 2011.
2. Gaskell, Ivan. *Paintings and the Past: Philosophy, History, Art*. Routledge, 2019.
3. Jameson, F. *Valences of the Dialectic*. New York: Verso. 2010.
4. Müller, S., Plath, P., Radons, G., Fuchs, A. (eds.). *Complexity and Synergetics*. Springer International Publishing, 2018.
5. Rescher, Nicholas. *Dialectics. A Classical Approach to Inquiry*. Frankfurt: Ontos Verlag, 2007.
6. Shankar Dwivedi Prabha (ed.). *Aesthetics and the Philosophy of Art: Comparative Perspectives*. Routledge, 2021.
7. Skjottner, L. *General systems theory: Problems, Perspectives, Practice*. New Jersey, London: World Scientific. 2006.